Czerwiakowskiego Rafała Józefa: Dyssertacya o szacowności, potrzebie i użytku Chirurgii. 12 maja 1791 r.

DYSSERTACYA

O SZLACHETNOŚCI, POTRZEBIE, I UŻYTKU CHIRURGII W POŻYCIU LUDZKIEM, W WOYSKU, PRZY POŁOGACH, I W NAUCE LEKARSKIEY.

NA ROCZNY OBCHÓD JMIENIN

NAYIASNIEYSZEGO

KRÓLA

STANISŁAWA AUGUSTA

W SALI JAGIELLONSKIEY

NA POSIEDZENIU PUBLICZNEM SZKOŁY GŁÓWNEY KORONNEY

Dnia 12 Maia, Roku 1791.

Przez

RAFAŁA JÓZEFA CZERWIAKOWSKIEGO

CZYTANA.

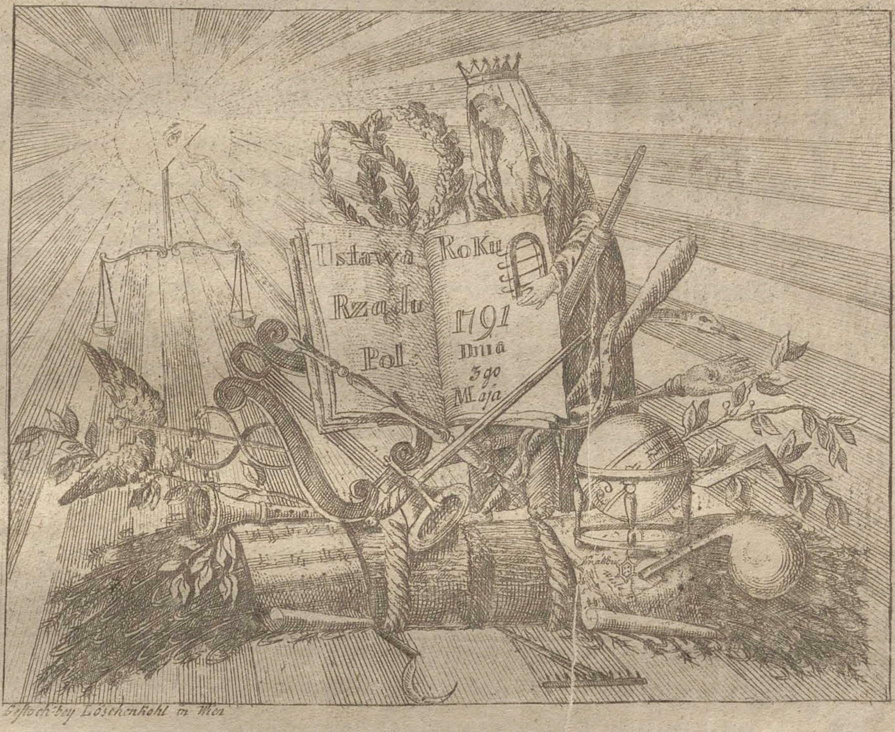
W KRAKOWIE

w Drukarni Szkoły Główney Koronney.

NON NOBIS NATI SUMUS,

SED PATRIÆ ET AMICIS.

AB ARTIBUS AD LEGES .

STANISLAO. AUGUSTO.
E. VOTO. POLONORUM. REGI.
POPULI. AMICO.
UNIFORMIS. CIVIUM. INSTITUTIONIS.
AUCTORI.
RENATÆ. GENTIS. PARENTI.
FÆDERATISQUE.. ORDINIBUS.
SALUTARIUM. LEGUM. CONDITORIBUS.
SACRUM.

Chirurgia non quidem medicamenta atque victus rationem omittit, sed manu tamen plurimum praestat, estque ejus effectus inter omnes Medicinae partes evidentissimus.

CORNELIUS CELSUS.

Nie można, zdaie mi się, godniey i przyzwoiciey oddać powinnego hołdu Uszanowania, któren Szkoła Główna Koronna, ma sobie za ścisły obowiązek dopełniać w tym Uroczystym Obchodzie Imienin Nayiaśnieyszego KRÓLA STANISŁAWA AUGUSTA; iak w Obliczu Twoim, Oświecona Publiczności! mówić o téy Nauce, która ma za cél ratunek uszkodzonego nieszczęśliwemi a tysiącznemi w życiu przygodami Ciała Ludzkiego; którey to Nauki założenie Panowaniu i Woli Tego Mądrego KRÓLA winniśmy. Mówię tu o Nauce Chirurgij, Nauce, o którey potrzebie i użytku oświecone w Europie Narody będąc przekonane, żadnego nie oszczędzaią starania i nakła-

du, coby tylko do iéy wzrostu i uzacnienia (a) przyłożyć się mogło.

Jeżeli zaś za przykładem tych oświeconych Narodów, przekonawszy się o potrzebie i użytku Chirurgij, Rząd nasz Krajowy poszedł; tedy w przedsięwziętym śrzodku, którego do upowszechnienia korzyści po całym Kraiu z téy tak potrzebnéy Nauki, użył, zdaie się innym przodkować; gdy rozkazał (b), ażeby

---

(a) *RIEGELS. De fatis fauſtis & infauſtis Chirurgiæ, nec non ipsius interdum indiſsolubili amicitia cum Medicina, cœterisq; studiis liberalioribus ab ipsius origine ad nosra usque tempora, Commentatio Hiſtorica. Hafniæ 1788. Dedicat:*

CATHARINÆ II. IMPERATRICI MAGNÆ RUSSIÆ. JOSEPHO II. IMPERATORI ROMANO. FRIDERICO GUILHELMO REGI BORUSSIÆ. FRIDERICO PRINCIPI REGIS FILIO & HÆREDI DANIÆ & NORVEGIÆ.

..... Literarum amicitiam magna colitis veneratione ..... pergitis eodem favore, spretis & depulsis tenebris, omnes Disciplinas Artesque sustentare & augere, quô Chirurgiam ad summum honoris fastigium evexistis.

= *JO: ALEX: Equitis de BRAMBILLA, Oratio habita Vindobonæ, cum nova Cæsareo-Regia Academia Medico-Chirurgica A. 1785. Mense 8bri solemniter aperiretur.*

(b) Ażeby z nowo założonych przez Prześwietną Kommissyą Edukacyyną w Akademii Krakowskiéy, Katedr Szkołę Lekarską ſkładaiących, na Kray cały rzeczywiſte spływały użytki; J. W. JMść X. KOŁŁĄTAY dziś Podkanclerzy Koronny, a na ow czas Rektór Szkoły Głów: Koron: w R. 1783. na moie remonſtracye podał, do Rady przy boku Nayiaśnieyszego PANA Nieustaiącéy, Notę, a w niéy Proiekt: aby wszystkie Miasta Królewskie w całym Kraiu, Uczniów na Nauki Lekarskie do Akademii Krakowskiéy przysyłały. Jakoż Uniwersał z woli Nayiaśnieyszego Pana, za zdaniem Rady Nieustaiącéy w Roku 1784. wydany, tak mówi: " Wſzystkie bez excepcyi Mia-

by z Miast wszystkich Królewskich całego Kraiu, przesyłana była do téy tu Szkoły Główney Młodzież, końcem cwiczenia się w tak pożyteczney Nauce, aby przez ten sposób po całym Kraiu na smutne przypadki, którym Ludzie w życiu swoiem tak bardzo są podlegli, wszędzie doskonali znaydowali się Chirurdzy. Ten od Rządu naszego przedsięwzięty środek, dowodem iest czułéy Jego troskliwości o zdrowie Miesz-

 kań-

,, sta i Miasteczka Nasze Królewskie w Koronie, zaczyna-
,, iąc od Miast Naszych Rezydencyonalnych Warszawy i
,, Krakowa, nie spuszczaiąc się na iakieżkolwiek bądź przy-
,, czyny, które żadne przyięte nie będą, maią przystawić
,, Uczniów na Naukę Lekarską, do Szkoły Główney Kra-
,, kowskiéy nie zawodnie na końcu Miesiąca Września Ro-
,, ku teraznieyszego .... Do téy Nauki Uczeń ma bydź
,, wybrany z tego samego Miasta, które łożyć na niego
,, będzie, ma mieć przynaymniéy lat 15. i początki Edu-
,, kacyi w czytaniu, pisaniu i języku Łacińskim, chyba że-
,, by w którem Mieście nie znalazł się żaden z tą Eduka-
,, cyą, na ten czas, wolno będzie wybrać i obcego, za-
,, bespieczywszy mu Obywatelstwo, kiedy wydoskonalony
,, w Nauce Lekarskiéy powróci. Zkądkolwiek zaś ten U-
,, czeń wybrany będzie, powinien w przód, w Aktach Mia-
,, sta podpisać submissyą, iako po skończeniu Nauk, do te-
,, go Miasta, z kąd wysłany, powróci.... A iako to roz-
,, rządzenie Nasze za zdaniem Rady ma za cél opatrzyć
,, Kray dobremi Lekarzami, Cyrulikami i Obywatelami, bez
,, nabycia tych Nauk za Granicą, tak, żeby w tym żadne-
,, go nie było zawodu, mieć chcemy, ażeby Szkoła Główna
,, Krakowska, podawała Departamentowi Policyi co Rok w
,, Miesiącu Wrześniu Raport, o stanie, dochodach i wydat-
,, kach, powierzonéy sobie dla Uczniów Lekarskich Bursy,
,, a Miasta Nasze Królewskie, o surowych karach ostrzega-
,, my, ieżeli tego Universału iak nayściśléy nie dopełnią.

kańców, i godzien bydź stawiany za wzór innym do naśladowania Narodom.

Ale, ażeby tak zbawienny Rządu Zamiar zawiedzionym nie był, ażeby Publiczność pewny w zdarzonych smutnych przypadkach miała ratunek i pomoc; potrzeba, ażeby tak owi, którzy z woli Rządu przysłani do téy Nauki przykładaią się, iako i ci, którzy z własnéy ochoty do niéy się biorą, godnie życzeniu powszechnemu odpowiadali, potrzeba mówię, ażeby na prawdziwie użytecznych usposobili się Chirurgów.

Chirurg, ażeby swoiego powołania tak dopełniał, iak po nim wyciąga zamiar téy Nauki, ażeby nie tylko potrzebnéy w operacyach nabył zręczności, ale aby był biegłym w tych Umieiętnościach, które są w Chirurgii obiaśniaiącą go pochodnią; ma on nietylko starać się poznać dokładnie całą budowę Ciała Ludzkiego, Funkcye wszystkich tegoż Ciała żyiącego Części, Naturę choroby i części Ciała maiącéy bydz leczoną, nie tylko mieć jasną znaiomość zasad i rozlicznych swoiéy Nauki śrzodków, nie tylko własne a te niechybne czynić postrzeżenia; nie tylko sposobić się do owéy szczęśliwéy determinacyi, do prędkiego w nagłych przypadkach, gdzie wszelka zwłoka szkodliwą iest, ratunku; Słowem, nie tylko do tego wszystkiego, co w

téy

téy Naucé oświecić może iego rozum; ale nad to powinien on ieszcze starać się usilnie, o uformowanie swoiego serca i obyczaiów, równie mu do tego célu, iak i samé wiadomości potrzebnych. Potrzeba więc, aby miał serce przeniknione miłością Ludzi, z kąd rodzi się ow tak wielki, a w Towarzystwie Ludzkiém każdéy osobistéy zasłudze, zaletę nadaiący przymiot, bydź użytecznym bez wyiątku każdemu; potrzeba aby wykorzenił zupełnie z serca swoiego, iuż to ową srogość, któréy iest skutkiem nieznośne obchodzenie się z chorym, iuż ową zuchwałą dumę zbytniego o sobie rozumienia z pogardą innych, któréy ofiarą częstokroć pada cierpiący; iuż owe podłe i nie nasycone łakomstwo, ubiegaiące się tylko za blaskiem Złota, a głuche na skwierk nieszczęśliwego ubóstwa (c). Te to razem zebrane przymioty z strony oświecenia rozumu, i uformowania serca, stanowią dopiero podług mego przekonania, *prawdziwie użytecznego Chirurga*,-

---

(c) *PETRI PIGRÆI, HENRICI IV. Gall. Regis Chyriatri, Scholæ Parisiensis Decani, Epitome Præceptorum Medicinæ - Chirurgiæ: Parisiis 1612. Lib. 1. p. 40.* Chirurgus sit prudens, bonis moribus præditus, Naturæ amans & studiosus, promptus, aptus & manu paratus, sobrius & secretus, nec loquax, nec vanus, mansvetus, misericors, nec pecuniæ cupidus, nec exactor. *PIET: PAOLO TANARON, Il Chirurgo Racoglitore moderno; in Bassano 1774.* Tom: I. Cap: II.

ga, iakiego dla pomocy i ulgi, cierpiącéy Ludzkości, Kraiowi życzyć należy.

Jeżeliby zaś kto mi tu zarzucał, że mówić o moralności nie iest rzeczą moiego Urzędu, ten nie tylko nie widzi ścisłego związku, który między dobrem powszechném, i naukami zachodzić koniecznie powinien; nie tylko nie wie, że prawdziwy talent wiele traci ze swéy prawdziwéy wartości, gdy od obyczaiów zalety nie ma; ale też nie zastanawia się nad tém, iak wiele nieczułość serca, grube obyczaie, w samém nawet dobrze-czynieniu nieszczęśliwemu człowiekowi powiększaią przykrości. Mówić więc w przytomności Twoiéy Oświecona Publiczności! przedsięwziąłem, o potrzebnych Chirurga z strony rozumu i serca przymiotach, a co dopiero prawdziwie go użytecznym stanowi.

Zamiaru iednak tego nie mógłbym, zdaie mi się, dopełnić, gdybym nie uprzątnął pierwéy uprzedzeń (d), które są wielką wzrostowi i upowszechnieniu téy Nauki tak pożyteczný zawadą, uprzedzéń, mówię, tym szko-

(d) *THOMÆ LAUTH, Medicinæ Doctoris Anat. & Chirugiæ Professoris publici & ordin: Nosologia Chirurgica, in usum Prælectionum Academicarum: Argentorati 1788. Introductione :*

== *JO: VAN. HORNE Microtechne, seu methodica ad Chirurgiam Introduct. §. VII.*

szkodliwszych im bardziéy zastarzałych, które potrzebną w Uczących się gaszą ochotę.

Nauczyło mnie doświadczenie, i czuię to mocno; przez lat dwanaście pracuiąc w téy Szkole, od zaszczepienia i dawania ciągle téy Nauki, przeciw iakim i iak licznym uprzedzenióm walczyć potrzeba.— Nie mogę, zdaie mi się, nigdzie skuteczniéy przeciwko tym błędliwym a tak szkodzącym mówić mniemaniom, iako na tém miéyscu, które bydź powinno wolne od wszelkich przesądów, będąc szczególnie poświęcone Prawdzie.

Dowody, które na pokazanie potrzeby, użytku, i zacności téy Nauki tu przywiodę, nie na dobranych i kunsztownie ułożonych słowach, ale na rzeczy saméy gruntować się będą. Stawię więc potrzebę Chirurgii w codziennych życia ludzkiego przypadkach, stawię ią na woynie, stawię przy połogach, stawię na koniec każdemu Lekarzowi wielce użyteczną. Z okazanéy pod témi względami potrzeby Chirurgii, każdy o konieczności gruntownego w niéy się doskonalenia, i o Szlachetności iéy sądzić będzie, a tem iuż samém odpowie sobie na zarzuty dążące poniżać tak zbawienną Naukę.

Chi-

Chirurgia, owa to istotna Część Medycyny (e) podług swego *Greckiego* pierwiastku znaczy *Ręko-działanie*; ale Ręko-działanie nader Szlachetne (f), bo za cel maiące samego Człowieka, i iego nie oszacowane dobro, a to iest: Zdrowie. Ludzie nieprzyiaźni téy Nauce, dla tego że iéy nie znali, albo ią sobie przykrzyli lub mierzli, cały swóy na iéy upodlenie wymierzony zarzut, na tym zasadzali dowodzie, że słowo Chirurgia z Greckiego Języka Ręko-działanie znaczy; i tak tę Umieiętność z siebie tak szacowną i pożyteczną, z téy iedynie przyczyny, umieścić starali się w klassie Rzemiosł roboczego raczéy Mechanizmu, niż dowcipu wyciągaiących (g): Operacye

(e) *PETRI PIGRÆI Epitome Præceptorum Med: Chir: L. 1. p.* 8. Chirurgia prima est Medicinæ Pars, non eo tantum, quod sit antiquissima, primumque inventa, sed quod, pars illius sit perfectissima, certissima, imprimisque necessaria: quæ quod cæteræ partes præstare nequeunt, efficiat: cujus effectus certus sit & evidens, & ad ejus prudentem ac salutarem opem, permulta morborum genera, etiam imprimis & promptissimis remediis confugere soleant.

(f) *P. DIONIS, Cours des operations de Chirurgie, Preface p.* x. = *AMBROGIO BERTRANDI, Chirurgo di S. M. il Re di Sardegna, Professore di Chir. Trattato delle operazioni Chirurg. Torino. 1770. p. 44.*

(g) *GIRODAT, Recherches Critiques & Historiques sur l' origine, sur les divers etats, & sur les progrés de la Chirurgie en France: à Paris 1744. p. 31.* .... De tous les Arts, qui sont les plus dignes de notre e time, il n' en est aucun, qui mérite plus de privilèges, que la Chirurgie. Ce seroit avouer une ignorance grossiere, que d' avancer qu' elle ne demande que

racye Chirurgiczne, lubo ręką wykonywane bywaią, ale ręką przez głębokie rozumu zastanowienie prowadzoną. Inne iakieżkolwiek Nauki i Kunszta zaszczyt swoy biorą, z célu, użytku, dowcipu Wynalazcy lub o-

---

l' adresse des mains. La Chirurgie exige des connoissances curieuses & intéresantes qui lui servent de base; elle établit des principes qu naissent d' un long enchainement de vérités. L' application de ces connoissances & de ces préceptes, est aufsi variée que les maladies mêmes & leurs accidens. C' est donc l' esprit & la raison la plus éclairée qui dominent dans notre Art, & qui en sont les fondemens. . . . Ce n' est pas seulement cet usage qui relève le mérite de la Chirurgie: elle est féconde en préceptes lumineux qui résultent d' un assemblage de vérités physiques; ces préceptes, fruits heureux du génie, sont fondés sur les causes des maladies, sur leurs rapports, sur la connoissance des remèdes & de leur activité. Puisque nos maux sont liés à toutes les causes qui nous environnent, l' Art qui combat ces causes si étendues, doit les embrasser, & par conséquent doit puiser des principes dans toute la nature. Or, si l' étude de ces principes attire à ceux qui les développent, l' estime des esprits les plus dédaigneux, l' usage infiniment difficile de ces mêmes principes, peut - il deshonorer? Mais toutes ces connoissances ne sont que les élemens de la Chirurgie. L' esprit qui les a saisies doit prendre de là son essor; c' est à l' aide de ces connoissances qu' il doit former les règles de l' Art, les étendre, les resserrer, les combiner, en retrouver de particulières dans des accidens particuliers se frayer de nouvelles routes à travers des difficultés imprevûes & compliquées. . . . La Chirurgie n' est donc pas un Art servil qui ne demande que des modèles; elle est un Art qui doit plus à l' esprit qu' aux mains dans presque toutes ses opérations; elle ne peut donc être un Art méchanique qu' aux yeux du préjugé; dis-je, intéressé . . . . . préjugé pernicieux, digne de l' envie & de la jalousie qui l' ont produit. Pour le combatre, les loix viennent au secours de la raison; elles n' ont pas voulu que le caprice ou l' ignorance decidât du rang de la Chirurgie;

sobliwości wynalazku; Chirurgia zaś, prócz téy wspolnéy wszystkim innym zalety, bierze ieszcze nayszlachetnieyszy swóy zaszczyt, z samego przedmiotu, około którego się bawi; (h) i gdy innych wielu Umieiętności i Kunsztów célem iest, zadziwić, zabawić, lub dogodzić imaginaryynym częstokroć człowieka potrzebom; Chirurgii iest, zgoić, zaleczyć, uzdrowić i onegoż od śmierci oswobodzić, i tak wszystkie świata tego objekta uczynić mu miłe i użyteczne, które w przypadku śmierci niczem się dla niego staią.

Nie

---

elles l' ont associée à la Science des Loix, à la Médecine, à la Peinture; elles l' ont placée expressément parmi les Arts libéraux: des mains nobles ne seront donc pas avilies par cet Art, puisqu' il est digne d' elles, puisqu' elles y trouveront même du relief, des honneurs, des exemples illustres. La même autorité qui donne les Titres de noblesse, assure donc la dignité de cet Art, laquelle d' ailleurs ne pouvoit être douteuse que pour des esprits aveuglés par les préjugé.

(h) P. DIONIS, *Cours d' Operations de Chirurgie, à Paris. 1740. des operations en général, Premiere Démonstration. p. 2.* En effet cette Profession s' occupant toute à la conservation & au rétablissement de la santé de l' homme, le chef-d' oeuvre le plus accompli de l' Univers, ne doit-on pas convenir qu' elle est autant au-dessus des autres emplois, que son objet est préferable au reste des êtres, & sa fin aux plus grands desseins qu' on se puisse proposer? Pour peu aussi que l' on réflechisse sur les puissans secours qu' on tire tous les jours de ce grand Art qui n' agit que sur des principes sûrs & manifestes, on sera bien-tot convaincu que rien n' est plus utile dans un Etat que de bons Chirurgiens.

Nie myślę ia tu pochwały Chirurgii z iéy dawności (i) wywodzić, ani też wyszukiwać, czy Medycyna iest dawnieyszą od Chirurgii, czy obydwie równie odległą szczycą się Starożytnością, ani tego, czy Eskulapiusz, Podaliriusz, i Machaon samą tylko bawili się Chirurgią, czyli też leczeniem wewnętrznych zatrudniali się chorób; czyli pierwsi Ludzie pierwéy zewnętrznym niż wewnętrznym podlegali uszkodzeniom? takowe albowiem badania, mam po większéy części za bezpożyteczne, zwłaszcza, gdy źrzodło, z kądby można na potwierdzenie téy lub owéy opinii, czerpać dowody, w baiecznych czasów zagubia się dzieiach, a do tego, pewne nawet docieczenia względem prawdziwéy iednéy nad drugą Starożytności, nic by użytecznego stanowić nie mogły; decyzya w téy mierze samym by tylko stronniczym Duchóm, i umysłom

 bar-

(i) O dawności Chirurgii między innemi piszą:
= *CORNEL. CELSUS Lib. VII. Præfat. n. 6.*
= *JO: ZACHAR: PLATNER Medicinæ Doctor & Professer Lips: Dissertatio de Chirurgia Artis Medicæ Parente.*
= *PETR: PIGRÆUS Epitom: Med: Chir. Cap. 1. p. 8.*
= *JO: VAN HORNE Microtechn. Proem. p. 314.*
= *LAUR. HEYSTER Institut: Chirurg: Tom. I. Introduct: § VI.*
= CHRIST. LOEBENS Anfangsgründe der Wundarzneikunst: Erfurt. 1770. Einleitung §. 2.
= JOH: CHRIST: ANT: THEDENS KOENIGL: PREUSS: dritten General-Chirurgus. Unterricht für die Unterwundärzte bey Armeen, besonders bey dem Königlich-Preusischen Artilleriecorps. Berlin. 1782. p. 252.

bardzo szczupłemi wiadomości granicami okryślonym, pochlebiać mogła: To iednak pewna, że przed, i za czasów HIPOKRATESA, leczenia i goienia Sztuka iednę tylko składała Naukę (k), i sprawowana była od nayoświeceńszych po Narodach Ludzi, iacy byli Filozofowie (l): sam nawet HIPOKRATES, Sztuką leczenia i goienia zatrudniał się (m); Jego pisma zawieraią w sobie

(k) *VAN HORNE: Ibid. p. 314. 414.*
= *RIEGELS Ibid. p. 48.*
= *PORTAL. Lecteur du Roi, & Profess. de Médecine au Collège Royal de France, Histoire de l' Anatomie & Chirurgie contenant l' origine & les progrès de ces Sciences: avec un Tableau Chronologique des principales Découvertes, & un Catalogue des ouvrages d' Anatomie & de Chirurgie, des Memoires Academiques, des Dissertations inserées dans les Journeaux, & de la plupart des Thèses qui ont été soutenues dans les Facultés de Medecine de l'Europe. à Paris. 1770. Preface p. XXXII.* Dès son origine, la Chirurgie fut intimément unie à la Medecine: la même main ordonnoit & exécutoit l' opération: les premiers Grecs, jusqu' à Hipocrate, ont indistinctement cultivé ces deux Arts, & ils en tiroient des secours mutuels: l' on voit en lisant leurs Ecrits, que les connoissances qu' ils avoient en Chirurgie, les éclairoient sur la practique de la Médecine, ou au contraire, qu' ils mettoient à profit leurs lumières en Médecine, pour pratiquer la Chirurgie.

(l) *AUR. CORNEL. CELSUS Medicinæ Lib. 1. Præfat. n. 25.* Primoque medendi Scientia, Sapientiæ pars habebatur: ut & morborum curatio, & rerum naturæ contemplatio sub ijsdem Authoribus nata sit . . . . Ideoque multos ex Sapientiæ Professoribus peritos ejus fuisse accepimus; Clarissimos vero ex his Pythagoram & Empedoclem & Democritum. hujus autem Discipulus Hippocrates Cous &c.

(m) *AUR. CORN. CELSUS Med. Lib. VI. Præfat.* Chirurgia. . . magis tamen ab illo Parente omnis Medicinæ Hypocrate, quam a prioribus exculta est.

bie wiadome tamtym wiekóm prawidła (n) tak Chirurgii iak i Medycyny. Dopiero to około czasów Celsa zaczęła się nieszczęśliwa Epoka oddziału Chirurgii od Medycyny, a z tąd wynikaiące między Lekarzami i Chirurgami niezgody (o) i niechęci. By-

(n) *GERARDI BARON: de VAN SWIETEN, Augustissimorum Imperatoris, & Imperatricis a Consiliis, Archiatri Communis. Inclytæ Facultatis Medicorum Viennensium Præsidis perpetui, nec non Academiæ Regiæ Scientiarum, & Chirurgiæ Parisiensis, Instituti Bononiensis, & Literariæ Incognitorum Membri. Commentaria in omnes Aphorismos HERMANNI BOERHAVE de cognoscendis & curandis morbis Tom. I. de Vulnere in genere.* Postea quidem in tres partes Medicina diducta est; ut una esset, quæ victu, altera, quæ medicamentis, tertia, quæ manu mederetur. Nec tamen ideo Chirurgia a Medicis neglecta fuit. Medicinæ Parens Hypocrates pulcherrima de Vulneribus capitis, de Ulceribus, Fistulis, Fracturis, Luxationibus; posteris reliquit: nec perfunctorie hæc tractavit, sed machinas & modos reponendi luxata & fracta membra descripsit satis diffuso sermone. vid. *HYPOCRAT: Opera c. Ann. Foesii, de Officina & Officio Medici Sect. VI.*

(o) *JO: ZACH: PLATNER Med: Doct: Institutiones Chirurgiæ Rationalis tum Medicæ tum Manualis in usum Discentium. Prolegomen: § 6. 12.* Optandum est, ut illa acerrima & ex inimicitiis orta controversia, quæ in Gallia inter Medicos & Chirurgos agitatur, tollatur. Fungantur utrique suo officio. Medici majorem diligentiam adhibeant ediscendis rebus Chirurgicis, sine quarum notitia nec Chirurgicis Curationibus præesse, nec aliorum morborum causas, ut decet, nosse queunt. Chirurgi desistant ab illa arrogantia, qua omnium periculosissimorum morborum curationes, nec iis exceptis, quæ in internis Corporis partibus consistunt, sibi sumant. Utrumque ægrotantibus sæpe perniciosum & funestum est. Vo untatum, Consiliorumque facilis consensio est inter expertum prudentemque Medicum, & modestum rerumque suarum peritum Chirurgum. Intolerabilis Medico est Chirurgorum sæpe ignorantissimorum inconsiderata temeritas, arrogantissima de rebus suis persvasio, & odiosa alienæ doctrinæ affectatio. Nec minus molesta est cordato Chirurgo Medici inurbani rudis ac indocti imperiosa dictatura.

ło iednak na ten czas ieszcze wielu, którzy z całéy obszerności téy Nauki tyle wykonywali, ile umieli; mowi albowiem sam Celsus (p) *Chwalę tego, który ze wszystkiego naywięcéy umie*: Nieszczęśliwy ten oddział dla przykrości podobno i wstrętu ręko-czynności Chirurgicznych, upowszechniany, a dochowany przez czasy następne, sprawił z wielkim dla Narodu Ludzkiego uszczerbkiem, że Chirurgia zostawiona była, w rękach samego pospolitego, a ciemnego Ludu, przez co w upodlenie naprzód, a potém i w zaniedbanie (q) poszła; co tém bardziéy zadziwiać by każdego powinno, im iaśniéy widzieć się daie, że Chirur-

(p) *CORN: CELSUS Lib. VI. Proem*: Ego eundem quidem hominem posse omnia ista præstare concipio; atque ubi se diviserunt, eum laudo, qui quàm plurima percipit.

(q) *PORTAL; Lect. du Roy, & Professeur au College Royal de France, Prof. d' Anatomie: Histoire de l' Anatomie & de la Chirurgie: contenant l' origine & les progrès de ces Sciences: à Paris.* 1770. *p.* 135. La Chirurgie leur dut quelques découvertes, ... Cependant cette Fille aînée de la Médecine tomba dans le discrédit & le mépris: il y eut une espece de deshonneur attaché à cette profession: Les Médecins regardoient comme au-dessous d' eux de faire les opérations Chirurgicales, c' étoient les esclaves qui étoient chargés de ce soin: il y avoit même certaines parties du corps sur les quelles on n' en pratiquoit pas. Une pudeur mal-fondée les en empêchoit & les leur faisoit envisager comme abominables.
= *RIEGELS. de Fatis faustis & infaustis Chirurgiæ Comm. Hist. p.* 320.
= *VAN HORNE. Microtechne: p.* 323.
= *GIRODAT. Recherch: Crit: & Hist: Tom I. p.* 410.

rurgia w codziennych życia zdarzaiących się przygodach, naywidocznieyszą pomoc i ratunek dawać zwykła.

Jeżelić uważaiąc, iak często, i iak wielu chorobóm podlegaią Ludzie, nikt o potrzebie Nauki Lekarskiéy nie wątpi; tém bardziéy o potrzebie Chirurgii wątpić nie powinien: Bo, iż tu nie wspomnę, że sama nawet Medycyna prawie nigdy, osobliwie w leczeniu cięższych chorób, bez pomocy Chirurgii obeyśdź się nie może (r); Jeżeli dosyć często Ludzie wnętrznemi Chorobami trapieni bywaią; daleko ieszcze częściéy podlegaią zewnętrznym; bo i powierżchnia ciała, na usterk rzeczy nas otaczaiących iest bardziéy wystawiona, i więcéy znayduie się takich, którzy ze sposobu i stanu życia swoiego, bardziéy narażać się muszą na przypadki Chirurgicznego potrzebuiące zaradzenia; ieżelić nie rzadko zdarzaią się choroby, któreby bez pomocy Lekarza zniesione bydź nie mogły; tedy Chirurgiczne ledwie nie wszystkie (wyiąwszy nie wiele, i to małéy wagi) sąméy Naturze zostawione bydź nie mogą, ale ręki umieiętnego i sprawnego Chirurga koniecznie wymagaią.

zwi-

(r) *P. PIGRÆI, Epitome Præceptorum Medicinæ-Chirurgiæ. Lib. 1. p. 8.*

Nader rzecz smutna, ale prawdziwa, iż niemasz w żadnym prawie stanie Człowieka, któryby sobie mogł pochlebiać, że nigdy na niego nieszczęśliwa nie padnie przygoda, i że się nie stanie godnym politowania kaleką, a zatém nikt śmiało i z pewnością mowić nie może, że w życiu swoiém nigdy ratunku od Chirurga potrzebować nie będzie. Klassa atoli owa naylicznieysza Ludzi, która w pocie czoła swoiego pracuiąc, służy nam wszystkim do zaspokoienia pierwszych potrzeb naszych, Klassa (mówię) tak uzyteczna pracowitych Rolników, przez stan swóy i rozliczne, a te ciężkie swéy pracy rodzaie, tyłom nieszczęśliwym przypadkóm zerwania się, upadnienia, zwichnienia lub złamania członków, stłuczenia ich narzędźmi, których w pracy swéy używa, nie ostrożnym ich obrotem, zranienia się, i tysiącznym innym podległą będąc, nayczęściéy ratunku od ręki i sztuki Chirurga wyciąga, który przywracaiąc im władanie członkami nieszczęsnym przypadkiem nadwerężonemi, usposabia ich na nowo do prac nayużytecznieyszych dla całéy Społeczności.

Zdaie mi się; że opuściłbym na pochwałę Chirurgii rzecz istotną, gdybym tu zamilczał o pewności (s) od

(s) *JOAN: VAN HORNE, Anatom. & Chirurgiæ apud Batavos*

od niéy używanych środków, które ona na uleczenie uszkodzeń zewnętrznych podaie. Nie trzeba nam w téy mierze badać się o zdanie CELSA, który ią z tąd naywybornieyszą Lekarskiéy Nauki mianuie częścią, dodaiąc, iż iéy skutek iest naywidocznieyszy, dla tego, że wystawia nam przed oczy, choroby ich przyczyny, i co tylko ręce i narzędzia na ciele Ludzkiém dobrego wykonać (t) mogą; bo się to w o-

---

Professoris. Opuscula Anatomico-Chirurgica, cum annotationibus Recentiorum in Anatomicis pariter, ac Chirurgicis industriam patefacientibus, adaucta, Studio & opera Joan: Gilielmi PAULI Anatom: & Chirurg: Professoris Publici. Microtechne seu methodica ad Chirurgiam Introductio p. 316. §. 3. Si certitudinem desideres, atque effectûs evidentiam, iterum vocabo *CELSUM* ad partes, *qui in Proemio Lib. I. & VII. sic ait:* Cum in aliorum morborum curationibus dubitari possit secunda valetudo Medicinae, an Corporis beneficio contigerit, in hac tamen parte, quæ manu curat, evidens est.

= *PIGRÆUS. HEISTERUS. DIONIS. Ab AQUA PENDENTE. HEUERMANN, HAMILTON, &c.*

(t) *P. PIGRÆI, Præcept. Med. Chir. Lib. 1. Cap. 1.* Chirurgia igitur inter cæteras Medicinæ partes ita perfecta est, tam clara, præstans & necessaria, ut sane inter cæteras omnes dignitate & utilitate multiplici & quotidiana excelleret, *nisi, quemadmodum ajt HYPOCRATES. eorum. qui eam exercent plerisque omnibus cognita ignorantia, hebesque & caecum judicium in hominum contemptum eam adduceret:* ut non reliquis solum Medicinæ partibus præstet; sed Naturam interdum ipsam superet. Quæ causa est, cur Chirurgus his tot, tantisque rebus instructus, Naturæ Minister non solum dicatur, sed Adjutor & præcipuus Artifex: veluti, quum luxata aut fracta membra in pristinum, locum statumque restituit, ossa quæ cerebri membranas lædunt, e capitis vulneribus extrahit, sanguinis fluxionem sistit, nervum convulsionis tollendæ gratia abscin-

czach wszystkich przez codzienne prawie doświadczenia samo okazuie: Niech *n. p.* rana zadana śmiertelne krwi płynienie sprawi, Chirurg ie zastanawia i ranionego od śmierci ocala: Niech czaszka głowy strzaskana, albo krew z naczynia przerwanego nad mozgiem wytrysła, iuż iuż nad śmierci przepaścią zawiesi, Chirurg podniesie czaszkę, krew wytrysłą wyprowadzi i życiu człowieka przywróci: Niech udławionemu zapalone w gardle części widoczném uduszenia niebezpieczeństwem grożą, Chirurg Krtań otwiera, drogę powietrzu robi, a tak życiem obdarza tego, który już był pozbawiony słodkiéy iego nadziei: Niech smutne ślepoty kalectwo przyiemnego człowiekowi zabrania światła, Chirurg zdeymuiąc Kataraktę wzrok mu pożądany przywraca, i dla ustawicznéy ciemnoty, Swiat iuż, (że tak powiem,) przed nim zamknięty, na nowo otwiera. Niech się u-

---

dit, carnis superfluitatem ex ulceribus eradit, empyemata spiritus nostros suffocantia aperit, Materiæ, quæ abscessus, quos Natura per se evacuare non potest, generat, exitum facilem præbet, & sexcentas ejusmodi urgentes, ac necessarias curationes efficit, sine quibus morbi nullo modo curari possunt; utpote, qui nec in Naturæ, nec in ullarum aliarum Medicinæ partium potestate siti sint, præterquam in Chirurgi necessarii, imprimis, Medici, Arte & industria, quæ Naturæ laboranti quamprimum succurrere novit.

= *HIERONYMI Equitis ab AQUA PENDENTE*, Medici, *Anatomici, & Chirurgi, nec non in celeberrimo Patavino Gymnasio Professoris supraordinarii, Opera Chirurgica. Patavii.* 1647. Part. II. *De Operationibus Chirurgicis p.* 4.

rodzi Dziecię z pęcherżem lub siedzeniem zamkniętém, z ięzykiem przyrosłym, lub powiekami i nozdrzami zrosłemi; Niech tym, lub podobnym podlega smutnym przypadkóm, ieżeli mu Chirurg wcześnéy od swéy ręki pomocy nie użyczy, ieżeli członków tak błędnie zrosłych nie rozdzieli, kanałów tak do utrzymania życia potrzebnych, nayspieszniéy nie otworży, pierwszy iego oddech stanie się ostatnim, i zchodzić ze świata będzie musiało, na który dopiero co przyszło. Obraz oczywisty tego wszystkiego, mieć będzie kazdy, ktokolwiek tylko rżuci okiem, na Szpitale i Lazarety, gdzie wszystkie słabości i kalectwa ciała Ludzkiego bywaią składane; w mieyscach tych, które częścią troskliwa o ratunek ludu Zwierzchność, częścią partykularnych Osób litością przeiętych tkliwa czułość wystawiła, i wyposażać starała się gorliwie; aby tam ubogi nędzarz, wiekiem, chorobą, lub nieszczęsliwą przygodą zwalony, pewne znaydował schronienie. Tam to Chirurgia z Medycyną wzaiemnie sobie podaiąc ręce, niosą ratunek, i smutne te ofiary, ile bydź może, wyrywaią od śmierci.

Lecz Teatr, gdzie oczewista Chirurga potrzeba, i dzielny przez niego nieszczęśliwym dawany ratunek, nayiaśniéy okazać się może, iest plac Żołnierskiéy Potrzeby. Gdy niezgoda Monarchów zapaliwszy woyny, krwawe

Narodóm zadaie plagi, i stawia rodzay Ludzki, na przeciw samemu sobie uzbroiony, w okropnym widoku, w iakim żaden rodzay Zwierząt nigdy widzianym nie bywa; albo, gdy napaść chciwego cudzych łupów, lub zaboru Kraiu Sąsiada, przymusza spokoynego Obywatela, bronić granic swoiey Oyczyzny, i nieść krew i życie na iéy obronę i całość; abyśmy iaśnie widzieć mogli, iak też użyteczny iest wtym razie Chirurg, przenieśmy się myślą na ten plac krwawéy bitwy. Już tam rzęsiste strzelb pioruny ustały, iuż mgły dymów ćmiące widok rzezi rozeszły się, a wyiaśnione powietrze, widzieć dozwala, na mieyscach gęstych szeregów, tu i owdzie trupy przywalaiące konaiących i niedobitych; oderwane ręce i nogi leżą poszarpane przed oczyma tych, których były częściami; iednych głuche ięki, drugich przerażaiące wrzaski, innych smutne stękania, i proźby o dobicie, wskróś przenikaiąc, trętwią czułego Widza. Alić przybiegaią zewsząd Pocieszyciele Ludzkości Chirurdzy, a obeyrźawszy się na wszystkie strony, aby rozeznać przy życiu pozostałych, rzucaią się spieszno do wydobyciá ich z pod stósów plac bitwy zapełniaiących. Żadnéy oni tam nie czynią różnicy, po między Wfpółobywatelem, a nieprzyiacielem, między możnieyszym i ubogim, wszystkich ratuią, bo wszyscy są Ludzie, i wszyscy cierpią, a

oni boleiącéy Ludzkości służyć poświęcili się. Spieszą Walecznym Kraiu Obrońcóm bolu srogości ulżyć, i wczesną pomocą przy życiu ich utrzymać, a przeto do powtórnego Oyczyzny swéy bronienia, lub w innéy iéy sprawie stawania mężnie, usposobić na nowo; gdy zaś niektórych z nich srogość ran odebranych iest tak wielka, że iuż zachowanemi przy życiu bydź nie mogą, Chirurg ubiegaiąc się z czułością serca do ich ratunku, tę im przynaymniéy umieraiącym, ostatnią przynosi pociechę, że nie dla niewdzięcznego Kraiu łożyli swe życie.

Tu czas i obszerne ma pole Chirurg, pokazać, użytek swéy Nauki, prędkie a przyzwoite iéy przystosowanie, czułość swoiego serca, przytomność umysłu i sprawność ręki, gdy mu przychodzi, iednym, krew upływaiącą zastanawiać, drugim, dobywać z głębokich ran żelaz i ołowiu, innym składać pogruchotane kości; zszywać krwawemi szwy, poszarpane żyiącego ieszcze ciała części, otwierać z gwałtowności wylewu humorów powstałe wzdęcia ciała, przeszkadzać puszczadłem, śmiertelnemu krwi burzeniu, i posilaiącemi ożywiać Lekarstwy na pół iuż znikłe siły niedobitków; i tym sposobém wracać dobrych Obywatelów Oyczyznie, odważnych, mężnych, a doświadczonych Obrońców Kraiowi: W takowym czasie

ie-

ieden Chirurg więcéy przysługi Ludzkości i Oyczyznie oddaie, niż tyle, częstokroć siebie tylko kochaiących Osób: a zwłaszcza, gdy się zastanowiemy, że takowi cierpiącéy Ludzkości Pomocnicy, za prace w tym rodzaiu podięte, i trudy od obowiązku tego nie oddzielne, w pośrzód tak ważnych usług, sami swe własne tracą życie, drudzy kalectwo, długą niedołęztwa chorobę, albolitez i Szpital odnoszą w zysku; inni, za tak zbawienne usługi, z natury swoiéy pospolicie i sobie przykre, i choremu nieznośne, zamiast słusznie zasłużonéy i zwykłéy nadgrody, bezwzględne częstokroć odbieraią od niewdzięcznych gorycze (u), a ofia-

(u) JOH: ULRICH BILGUERS, der Weltweisheit, Arzneygelahrtheit, und Wundarzneykunst Doctors S. K. M. in Preussen bestallten General-Chirurgi. Anweisung zur ausübenden Wundarzneykunst in Feldlazarethen. Glogau. 1763. I. Abschnit. Algemeine Pflichten eines Wundarztes. §. 20. Dahero es denn österts die Nothwendigkeit erfordet, dass der Wundarzt, um losgehende, oder auch angefressene Knochenstücke herauszunehmen; den Brand zu verhüten, oder wenn solcher nicht zu verhüten möglich gewesen, solchen wieder afzuheben; ja wohl gar heftiger Schmerzen und krampfigter Zusammenziehung n (Convulsiones) wegen, und kurz, um den Verwundeten das Leben zu retten, ansehnliche Gefässe, Nerven, Flechsen, oder Bänder zu zerschneyden gezwungen wird. ... Man legt ihm mit aller Bitterkeit zur Last, dass er die Invalidité verursacht habe; er verlieht dadurch seynen guten Ruf, und kurz, er wird unglücklich, ob er schon der geschicktreste Mann ist, und wenigstens derjenige Mann war, welcher diesen Verwundeten, der ihn verachtet, mit vieler Einsicht, Fleiss, Mühe und Sorgfalt, beym Leben erhielte, welches er in Gefahr zu verlieren war, und davor er diesem Wundarzt mit dem grössten Rechte zu dancken verbunden seyn sollte.

= *GUILHELMI FABRICII HILDANI Medico-Chirurgi hacce ætate præstantissimi Observationum & Curationum Chirurgicarum Centuriæ, Lugd: 1641. Præfatione.*

ofiaruiąc nayużytecznieyszą Oyczyznie i Ludzkości zasługę, gdy nie tylko swoie zdrowie i życie w stanie Woyskowym, lecz sławę Imienia i honor professyi w Stanie Cywilnym, te to naydroższe w życiu rzeczy! narażaią dla cierpiących; sami naysrożéy cierpią.

Porównaymy ten rodzay usługi dla Oyczyzny, z Bohatyrstwem, zadawanie i odbieranie śmierci, z ocaleniem życia, i przywracaniem zdrowia. Jeżelić tak wiele zależy każdemu Kraiowi na tém, aby miał odważnych i zawsze gotowych na swą obronę licznych, przeciw napaściom łakomego Sąsiada, Walecznych Rycerzów, tedy nie mniéy rzeczą iest dla wszystkich Kraiów konieczną, aby podostatek doskonałych miały Chirurgów, którzyby w potrzebie rannych ratowali skutecznie, a przeto wracali (w) i zachowywali Kraiowi naywaleczniejszych Mężów, bo nayodważnieyszy Żołnierz (x) na naywiększe narażaiąc się niebespieczeństwo, nayprędzéy na placu polega, albo raniony bywa. Od do-

(w) JOH: LEBERECHT SCHMUCKERS KOENIGL: PREUS: erst n General-Chirurgus von der Armee; Chirurgische Wahrnehmungen, I. Theil: an den Preuss. König FRIEDRICH den II. EURE KOENIGLICHE MAJESTAET sind Zeuge, wie viele tapfere Männer die Wundarzneykunst dem nahen Grabe entrissen, um aufs neue unter DERO Anführung ihr Blut vor das Wohl des Vaterlandes vergiessen zu können.

(x) *CICERO Philip. XIV.* Etenim Mars ipse ex acie fortissimum quemque pignerari solet.

doświadczonych w dziełach woiennych Mężow, upewniony, na pochwałę Chirurgii śmiało twierdzę, iż Żołnierz z większą odwagą i śmiałością, na nieprzyiaciela idzie, dzielnie uderża i na naywiększe naraża się niebezpieczeństwa, kiedy wie, wątpić nie może, że raniony w bitwie, prędki i dowodny mieć będzie ratunek, a w przypadku niedołężności lub kalectwa niezawodne życia opatrzenie. Z Historyi Woienney i z Biografii Bohatyrów możnaby ieszcze na zaletę Chirurgii i to przytoczyć, iz ona z saméy nawet klęski walecznego Żołnierza, do odniesienia Tryumfu z nieprzyiacioł częstokroć przyczynia się. Zdarża się bowiem, iż dobry Rycerz po odebranéy ranie, odzyskawszy swe zdrowie, siły, moc, i krzepkość, powtórnie na nieprzyiaciela roziątrzony łącząc zemstę osobistą, do zemsty publiczney naymężniéy uderza, i z ręku mu iuż częstokroć Laur Zwycięzki wydziera.

Widok okropnéy woyny, nie tak się często zdarza, i wielu iest Ludzi którzy, w pokoiu pędząc życie, lub w innym obranym od siebie zostaiąc stanie, potrzebować nie będą, aby im Chirurg tę pożyteczną goienia ran, obstawaiącym za sprawą Oyczyzny, odebranych, czynił przysługę, i dawał ratunek. Ale ieżeli Chirurgia, nie wszystkim w téy mierze czyni przysługę, żadnego zapewne nie masz z Ludzi, któremuby przychodzącemu

cemu na świat nie dawała pomocy. Mowię tu o owym tak szlachetnym i wielkiéy wagi Chirurga obowiązku, prócz którego, chociażby innego nie miał, iużby tém samém Urząd iego za ieden z nayużytecznieyszych, cała Społeczność Ludzka mieć powinna. Obowiązek Chirurga w téy nayważnieyszéy stanu Ludzkiego okoliczności, to iest wpomaganiu lub ratowaniu Rodzącéy, nie mniéy iest poruſzaiący i ciężki, iak szlachetny i wielki.

Płeć ta słaba, która się drogo wypłaca przyrodzeniu za użyczone sobie wdzięki przez skład swoiego ciała delikatnieyszy, tém iuż samém czulszą iest na wszelkie doymy bólu. Ta będąc nam za towarzyszkę w pocie czoła pracuiącym do pomocy, i ulgi w nieszczęściach dana, iako też do utrzymywania Rodu Ludzkiego przeznaczona, odradzaiąc Naród Ludzki w potomkach, sama przypłaca długiemi i nader ciężkiemi bólami te naturalne uczucia. Kogóż niewzruszy, boiaźnią przeięta Niewiasta, która pierwszy raz ma się stać Matką? Już pierwsze napaści bólów nadchodzą, a co raz się powiększaiąc, wystawuią smutny obraz tych, które ku końcowi nastąpić maią; Już dusza iéy niespokoynością i trwogą przeięta, tak o własne swe życie, iąk o płód; który w żywocie nosi, pogrążona w boleściach i niepewności ich skutku, rzuca

wątpliwy wźrok na około stoiących, chcąc wyczytać z ich twarzy o bliskim lub dalekim uwolnienia się od swych więzów momencie; a lubo pełna słodyczy nadzieia, wydania Potomka Familii, a Obywatela Oyczyznie, lubo pochlebne i święte Jmię Matki, oraz przyiemne z niém w Naturże złączone obowiązki, z całą swą dzielnością, która tyle nad sercami Ludzkiemi może! zdolne są do przyniesienia iéy w takowym razie nieiakieyś ulgi i wypogodzenia na moment smutnéy iéy twarzy; atoli natężenie co raz bardziéy szerzących się bólów, niedopuszczaiąc iéy dłuższego zastanowienia się nad témi pełnémi słodyczy uwagami, czyni ie bezskutecznémi, i umarża natychmiast z nich rodzące się ukontentowanie.

Już też nadchodzi moment cięźkiego i niebezpiecznego porodu, którego wspomnienie, boiaźnią i trwogą, nawet przywykłych do téy usługi przeraża; gdzie Natura całą swych sprężyn mocą walcząc naprzeciw silnym zachodzących zawad odporóm, za każdém, a coraz mocnieyszém usiłowaniem, daie spostrzegać czułemu Pomocnikowi, nowe co raz w Poługąiącey od miany, nowe co raz tkliwość zmysłów iego rażące widoki. Ledwie co osłabionéy, przeszłe nieco zfolguią boleści, i odechtnąć dozwalaią, gdy za nadeyściem gwałtownieyszych, dla krwi mocno poruszonéy, zapadłe

dłe z bólu oczy, krwawym zaiskrzaią się płomieniem, twarz na przemian, iuż się zapala, i nabrzmiewa, iuż mieni się, więdnieie, i do pierwszéy powraca bladości, zaymuiąca ograżka wstrząsa całe bez zimna ciało, i osłabione prawie wszystkie drżą członki; Zdięta nayżywszą boleścią, sił ostatnich dobywa, ku pozbyciu się cięży swoiéy, a widząc nadaremne swe usiłowania, w pośrzod łez i żałosnych jęków, rzęsisty pot leiąc, iuż głębokie do Naywyższéy Istoty obraca westchnienia, iuż płaczliwym głosem od przytomnych wzywa pomocy, gwałtownośćią na koniec doymuiących przyciśniona boleści, przeraźliwe a przytomnych wskróś przenikaiące wydaie głosy; iuż, twarz swoią w groźną srogość i gniew wskazuiącą zamienia, i w rozpaczy prawie na stan swóy i przeznaczenie narzeka; iuż na przemian tkliwe rzuca na około stoiących miłosierdzie i litość wymuszaiące, weyrzenia, a opuszczoną zdaiąc się bydź prawie od nadziei, doięta ostatniemi dolegliwościami, ięczy, woła, prosi o ratunek, na koniec wysilona tém pafsowaniem się traci przytomność, niemieie, omdlewa, i iuż iuż prawie na półobumarła pod ogromem ciężaru ucisków, siły iéy przewyższaiącego upada.

Oto iest w krótkości wystawiony widok ze wszech w Rodzie Ludzkim nayważnieyszego stanu, i złączonych

z nim dolegliwości, na które wystawiona iest ta tak tkliwa i słaba Rodu naszego połowa: Czyliż spiesznego nie wymaga ratunku? Czyliż nie zasługuie na troskliwe około siebie staranie i nayprędszą pomoc? Stan taki, stanem iest, nie iuż iedney, lecz dwóch w niebezpieczeństwie życia zostaiących osób. Czyli nie iest szlachetne i czci ze wszech miar godne, powołanie Chirurga wezwanego do pomocy w tak ważney Rodu Ludzkiego sprawie? Szlachetne, mówię, powołanie; lecz oraz, iak obszerney, iak gruntowney znaiomości a nie ladaiakiego (y) tylko rzeczy swoiey (iak błędnie i szkodliwie utrzymuią niektórzy) poznania, i iak wielkiey doskonałości i przymiotów po nim wymagaiące

(y) *CHRIST. AUGUSTI LANGGUTH, Phil. & Medicinæ Doctoris: Dissertatio: de Cura, qua Respublica prosequi debeat Rem Obstetriciam. Wittenbergæ. p. 8.* Est profecto hæc multarum Regionum apud nos tristissima facies, a qua curiosius contemplanda quis non abhorreat, quis horrore non concutiatur, si diligentius eam perspicere cogatur? Quam si ita, uti est, haberent cognitam, Sapientissimi atque Clementissimi Principes ipsorumque Amici, quotidie occupati in promulgandis Legibus ac tuendis, quæ communi saluti prospiciant, & in condendis Institutis, quibus miseriæ humanæ consulatur: . .. nonne eadem clementia, eadem humanitate, atque munificentia ducti, hanc quoque miseriam tollerent, iustas Civium querelas audirent, eorumque piis votis responderent? . . . In Agris Oppidisque Patriæ nostræ minoribus nulla plane reperitur Obstetrix, adeoque Parturientes suæ sorti relinquuntur, quæ si forte benignior est, clamore atque ejulatu motam vicinam quandam aut cognatam misericordem adducit ad auxilium, qualecunque demum sit, præstandum. Quale vero sit auxiliium, quod

iące *(z)*? a ieżelić patrzyć tylko na stan taki podobnego sobie Jestestwa, i bydź świadkiem téy Sceny, iest iuż widok, całą w Człowieku wzruszaiący tkliwość, cóż dopiero bydź na pomocy? W tych częstych i niemal zwykłych przypadkach zbawienną usługę przynoszący Chirurg, iak wiele trudności znosić, iak wiele zawad i przeszkód łamać musi? Coż dopiero? gdy za obłędem natury, od pospolitych czasem wyboczaiącey prawideł, płód uwięźiony zostaie w mieyscach na inny koniec przeznaczonych; gdy nieprzyzwoitym do wyiścia stawiaiąc się bokiem, Matkę naraża cierpieć zá błędy Natury; gdy przypadek ciężkiego i zwyczaynemi drogami niepodobnego porodu, albo Matkę stawia w stanie nayniez nośnieyszych, a widokiem bezpo- ży-

a Muliere imperita, nec, nisi quod ipsa tempore partus perpessa sit, experta, præstari possit, sibi ipse quilibet dicat æquus, nec præconceptis opinionibus impeditus Judex. Estne igitur mirum, tot Parturientes præsertim primiparas vel hemorhagiis exsangues, vel animi deliquiis prostratas, vel convulsionibus correptas miserrimo modo una cum fætu excludendo perire?

(z) *PIET. PAOLO TANARON Dottore di Medicina nell' Università di Pisa, Professore di Chirurgia. . Il Chirurgo Racoglitore moderno che assiste le Donne nei parti. &c. in Bassano. 1779. Prefazione pag. 15.* Ecco ciò che fà il principal oggetto d' un Arte cosi antica quanto lo è il mondo, e la qnale domanda un Soggetto capace di adempire delle funzioni cotanto delicate, ch' interessanti: imperochè la destrezza, il giudizio, l' affabilità, la compiacenza, la pazienza, la discretezza, la pietà &c, sono le qualità, che debbono avere quelli, che si destinano all' esercizio di questa Professione.

żyteczności zaokropnionych dręczeń; albo w niepewności wikle, czy, większe maiącą prawo bydź ratowaną, ale niepewnieyszą życia Matkę? czyli też nie tak czułe, na dar ieszcze niedoznanego życia, ale obiecuiące, za pomocą zbędnych trudności życie, ocalić Niemowlę? w tak ważnych, a przykrych, śmierć, albo razem obydwóm, albo iednéy z dwóch, przynoszących zdarzeniach; ileż prac i trudów ciała? ileż wahań umysłu? ileż udręczeń serca nie sprawi w Chirurgu? doświadczenie tylko maiący, poznać i uczuć to potrafi.

Ledwie co z ostatnią w tym razie przyspiesza pomocą Chirurg, ledwie do tak smutnego zabiera się dzieła, gdy z iednéy strony, okropna stanu Poługuiącéy rozpacz i narżekanie; z drugiéy, płacz i trwoga otaczaiących ią Osób zdolne i naytwardsze poruszyć, i nayodważnieysze zatrwożyć serca; z innéy strony, niebespieczność operacyi, trudów krwawych wątpliwy koniec, zastanawiaiący się Chirurga umysł, po kilkokrotnie usiłuiącego pomódz, od przedsięwzięcia odrażaią: Lecz na koniec, rozrżewniaiącemi prozbami, czułą nad Bliźnim litością, i szlachetną Ludzkości cnotą, do dania pomocy Cierpiącym zniewolony; gdy do swéy przystępuie czynności, ciało iego trętwieie i z drżących rąk, zbawienne mu ledwie nie wypada narzę-

rzędzie: Chirurg atoli prawdziwie powołániu swoiemu wierny, potrzebnemi, a do okoliczności zupełnie stosownemi przyzwoitych sobie cnót i talentów rządząc się prawidłami, zbieg tych trudności nietylko Choremu, ale i sobie samemu nie miłych, przebywać koniecznie musi. Powszechne bowiem Hasło iego Sztuki (*) piątnuie zwyczaynie w sercu iego to czucie, że wszystko, co cierpi, ma prawo do iego litości, i że podobnemu sobie Jestestwu w przypadkach bólu i nieszczęścia winien iest pomoc i uszanowanie. Na tém to fundamencie gruntuie się ow gatunek szlachetnéy Chirurga, w Towarzystwie Ludzkiém zasługi, iż częstokroć nie tylko nie wymaga wdzięczności, za nayszczerszą uczynność i naytrudnieyszą pracę; ale zdrowia samego i honoru uszczerbek boleiących ratunkowi z heroiczną poświęca cierpliwością. Zdarza się albowiem, iż w zwątpionym razie, po użyciu ostatnich i heroicznych sposobów, pożądany nie nastąpi skutek; bądź, to z przyczyny obłąkanéy bardzo od swych prawideł Natury, bądź z pobocznych a tych utaionych mu przyczyn, bądź z niewczesnego do ratunku Chirurga wezwania: gdy smutny i nieuchronny wypadek uczyni bezskutecznemi, nayusilnieysze Chirurga prace; wysta-

(*) RES EST SACRA, MISER. *Seneca.*

stawia go pospolicie, na cél nieubłaganéy nienawiści pocisków; która potrafi każdy w téy mierze krok iego, każdy sposób ratowania i nayprzyzwoitszy, rozsądną powolność, lub przyspieszony podług wyciągaiącéy potrzeby ratunek, litość nawet samą Chirurga oczernić, i bez względu na słuszność i wszelką iego poprzedniczą uczynność, samego na smutny i nędzny stan wystawić.

Potrzeba i szlachętność Chirurgii, nietylko dowodzi się z codziennych w życiu ludzkiém przygód, w których ona tak oczewisty i skuteczny daie ratunek; nietylko ztąd, że po woynie przywraca uzdrowionych Kraiowi swoiemu Obrońców; nie tylko, że służy Rodzaiowi Ludzkiemu w tak ważnéy, iakie iest przyyście na świat, okoliczności; ale ieszcze nie małe względem saméyże Medycyny (aa) przynosi użytki.

Chi-

(aa) *FRIDERICI HOFFMANNI Consiliarii Regis Borussiæ intimi & Archiatri, Professoris Medicinæ Primarii in Academia Halensi. Opera Physico - Medica. Genevæ. 1748. Tom. I. Præfatione p. 30.* Restat jam, ut etiam de parte Medicinæ omnium nobilissima & vetustissima Chirurgia, quæ externarum partium vitiis recte medendi præcepta tradit, nostram sententiam dicamus; quod videlicet hæc ipsa Medico scitu sit summe necessaria. Complures quidem in hac perversa versantur opinione, hanc Artem, quæ manu sanat, & in sectionibus, atque externis remediis applicandis versatur, directe ad Medicinam non pertinere; at hi certe nesciunt, totum hominem, tam quo ad externas, quam internas partes, Medicinæ Objectum, & inter has invicem tam mirabilem intercedere consensum, ut vitium

Chirurgia ucząc wiadomości chorób zewnętrznych, toruie Lekarzowi drogę do łatwieyszego rozpoznawania wewnętrznych; a tak za przewodnictwem pilnéy rozwagi uszkodzeń podpadaiących pod zmysły, (bb)

E może

quod externis inhæret, perfacile transeat ad interiores, & istæ contra, graviter luant, si hæ morbose afficiantur. Præterea sciendum est, vitia, quæ externis partibus inhærescunt, & quæ Chirurgi ope egent, etiam internas occupare, ut dolores, tumores, extravasationes, scirrhi, inflammationes, ulcera, apostemata, & singula non tantum externa, sed etiam interna medicamenta requirere; ut adeo pateat, Chirurgi & Medici munus non multum differre. Neque prætereundum topica, pro diversa vitiorum ratione & natura corporum, insignem, ne qua noxa inferatur, prudentiam desiderare; ex quo clare apparet, nec Medicinam a Chirurgia, nec Chirurgiam Rationalem, ut verum dicam, a Medicinæ fundamentis nullo modo posse separari. *Item p. 31.* Præter hæc utique operationes manuales, congruis & aptatis Instrumentis, omni dexteritate ac circumspectione administrandi rectam scientiam possideat, necesse est; quibus subsidiis etiam Medicus probe sit instructus &c.

(bb) *JOAN. de GORTER, A. L. M. Doct. & Profes. ord. ut & Reipublicæ Harderovicenæ Archiatri: Chirurgia Repurgata. Patavii.* 1765. *Præfatione:* Signa morborum externorum, quum tactu & visu detegi possint, multo sunt certiora, quam in simili morbo interno, in quo sæpe per omnino diversa phænomena ratiocinando latentem morbum rimari datur. Qui igitur latentem morbum cognoscere satagit, eum oportet bene prius perspectos habere similes morbos externos, in quibus ad oculum non solum patent cognitionis criteria, sed & omnes mutationes evidentes sunt, & melius cognoscitur, quænam medendi methodus præ cæteris plus valeat ad medendum. Summa itaque injuria mihi videtur hanc partem Chirurgo Soli traditam, a Medicina avulsam esse; quum hujus defectu Scientia Medica plus damni patiatur, quam si omnibus reliquis auxiliatricibus partibus esset mutilata.

może częstokroć z większą pewnością dochodzić tych, które się w nayskrytszych Człowieka taią wnętrznościach. Małoż się bowiem takich należących do Lekarza znayduie chorób, które niczém innėm nie różnią się od Chirurgicznych, iak tylko, że tamte części wewnątrz ukryte, Chirurgiczne zaś powierzchowne części ciała napastuią? (cc) Zważmy n. p. zapalenie, iednę z nayposponlitszych chorób; to gdy wewnętrzne opanuie części, czyliż nie łatwiéy o iego naturze, stopniu i wypadkach sądzić może ten, który wprzód takowéy choroby zewnętrznéy oznaki, przypadłości i naturę poznał; a iey wypadkóm i odmianom na powierzchni ciała pilnie przypatrzył się (dd)? Czyliż nie la-

(cc) *JO: ZACHAR. PLATNER, Med. Doct. & Prof. Lips. Institutiones Chirurgiæ Rationalis: Præfat.* Morbi enim interiorum partium, qui ex iisdem conversionibus nascuntur nomine ac sede magis, quam natura sua, ab his, quæ extrinsecus fiunt, differunt. Quapropter omni tempore Artem Salutarem discentibus magnopere Auctor fui, ut hanc vetustissimam ejus partem, Chirurgiam, cujus cæteroquin profectus evidentissimus est, diligenter excolerent, atque per ejus notitiam ad recte medendi peritiam contenderent.

(dd) *TH. LAUTH. Medicinæ Doct. Anat & Chirurg: Profess: publ: ordin: Nosologia Chirugica in usum Prælectionum Academicarum. Argentorati. 1788. Introduct. p. 4.* Ast non decet modo Medicum nosse Chirurgiam, verum & apprime necessarium est; sunt enim permulti morbi Chirurgici, qui in corpore latentes pro internis habentur, quorumque Symptomata in Medicorum libris nunquam dicta ex Chirurgorum doctrina petuntur: quæ ergo Medico ignota aut plane non notantur, aut malam interpretationem patiuntur unde ex prava curatione

łatwiéy o ropieniu, gangrenie, otrupiałości, skirze, lub innych tey choroby następnościach wnosić? rozmaite przypadłości téy choroby, które według rozmaitéy natury wnętrzności zapalonych zdarzać się zwykły, poymować, one wykładać i leczyć potrafi?

Mniéy potrzebną zdaie mi się rzeczą, przywodzić tu wiele dowodów na pokazanie, iak iest potrzebna, iak użyteczna Umieiętność Chirurgii dla tych, którzy wydoskonalić się w Medycynie pragną: bo wszyscy zgodnie tak w dawnych, iak i poźnieyszych wiekach, naysławnieysi oboiéy Medycyny Nauczyciele, (ee) i

æger pesundatur. Læditur sæpe caput ex vi illata, nullo extus conspicuo vulnere, morbus tamen Chirurgicus est, signis & medela Chirurgica sanandus. Multa exempla leguntur, Medicos curam suscipientes, ignorata morbi indole, pessima ægris consuluisse: *POTT. Tracta: De Vulneribus Capitis: Londini.* Quando Pleuritis suppuratione judicatur, atque pus in pectoris cavitatem effunditur, ex Medico morbo factus Chirurgicus est, cui permulti succubuêre, quia Medicus signa ignorans morbumque, rectam curationem afferri non curavit. . . .

(ee) *HIERONYMI FABRICII ab AQUA PENDENTE Medici, Anatomici, & Chirurgi, nec non in Celeberrimo Patavino Gymnasio Professoris supraordinarii: Opera Chirurgica. Patavii. 1647. Part: II. De Operationibus Chirurgicis p. 4.* Patet Chirurgiam amplissimam, immensam, & inter omnes Medicinæ partes potiorem imo potissimam, & nobilissimam esse, quam *HYPOCRATES GALENUS, CELSUS* & alii vetustissimique Auctores excoluerunt, & manibus propriis perpetuo exercuerunt. Hanc Divinam quoque fateri par est: &c. . . Cæterum inter omnes Medicinæ partes Chirurgiam utilissimam esse *HYPOCRATES* testatus est, cum dixerit: *Quæ medicamentum non sanat, ferrum sanat, quæ ferrum non sanat, ignis sanat, quæ ignis non sanat, insanabilia sunt;*

owi Wielcy Ludzie, którzy ze sławą swoią, a pożytkiem chorych, leczeniem wewnętrznych zatrudniali się chorób, radzą iednomyślnie chcącym wstępować w ich ślady, i stać się podobnież cierpiącéy Ludzkości dzielnemi Wspomożycielami (ff); aby Naukę Lekarską od Chirurgii rozpoczynali, z niéy oczywiste i pewne zakładali fundamenta, na którychby w dociekaniu Chorób wewnętrznych bezpieczniey polegać mogli. I tak, że tylu innych pominę, Wielki ów Boerhaw, który Naukę Lékarską do wysokiego doskonałości podniosł stopnia, któremu cały dzisieyszy Układ od-

quod est perinde ac si dixisset, quæ medicamenta non sanant, Chirurgia sanat. Potior igitur hæc pars est, & merito quidem, cum in medicamentaria parte, multum fortuna conferat, *ut ajt CELSUS*; in Chirurgia omnis profectus hinc pendeat, fitque ejus effectus inter omnes Medicinæ partes evidentissimus.

(ff) *JO: VAN HORNE Microtehne s. Methodica ad Chirurgiam Introductio. Proemio p. 113.* Nemo unquam credat, se, in perfectum Medicum evasurum, qui integram curandorum Humani Corporis morborum cognitionem sibi non acqvisiverit. hanc habere nequit, quisquis non est instructus notitia trium Instrumentorum Medicinæ, quorum ope Medicus pugnat adversus morbos. Cum autem non unum sit morborum genus, atque alii *Teste CELSO l. 3. c. 2.* quiete & abstinentia discutiantur; alii tamen fortiora postulant præsidia, non enim potest *eodem Authore l. 2. c. 11.* vehementi malo, nisi æque vehemens auxilium succurrere. Hanc auxiliorum utendorum climacem eleganter expressit *HYPOCRATES §. 8. Aphor. 6.* . . . Hæc equidem est efficax illa Medicina, quâ Herculea quasi manu, ferri ignisque viribus armata, cuncta sive externa sive interna, contumaciora mala proteruntur & extinguuntur. Atque a manuum ministerio *Chirurgia* Græcis dicta est.

odnowioney Medycyny winniśmy, Chirurgią przez tyle czasu od Medycyny odłączoną na nowo złączyć usiłuiąc, w nieśmiertelnym swoiém Dziele *Aforyzmów O Rozpoznawaniu i Leczeniu Chorób*, tłomaczenie Medycznych chorób od Chirurgicznych zaczyna (gg) i z nich światło na leczenie chorób wewnętrznych podaie; i dla tego to dziś w Europie oświecone Narody tak o wzrost i upowszechnianie Chirurgii są troskliwe.

Jako zaś Chirurgia Medycynie potrzebnych dostarcza świateł, tak na wzaiem Medycyna Chirurgii równie potrzebną i równie iest pomocną; te bowiem Umieiętności tak są z sobą połączone, iż obiedwie iedną będąc w Teo-

(gg) *GERARDI B. VAN SWIETEN: Commentaria in Aphorismos HERMAN: BOERHAVE. de cognoscendis & curandis morbis: Aph: de Vulnere:* Mirum forte videri posset, Celeberrimum horum Aphorismorum *AUCTOREM* externos & *Chirurgicos* dictos morbos tanta cum cura tradidisse, cum plerorumque animis hæc insederit opinio internos morbos solos ad medicinam pertinere, externa vero mala Chirurgis relinquenda esse. Sed illa Medicinæ pars, que de externis morbis agit, omnium vetustissimu est. . . . Cum ergo omnis ordinata Doctrina, a facilioribus intellectu ad difficiliora pergat, jure merito internorum morborum Historiæ præmittuntur morbi externi, *Chirurgici* dicti. *Idem Clar. Auctor in Vita Magni BOERHAVII testatur HERMANNUM* in Chirurgicis Cognitionibus non leviter etiam fuisse versatum; & si verum proferendum, optandum esset, ut eadem vi, momentoque, qua de morbis Chirurgicis noster egit in suis libris, Chirurgicæ Rei Scriptores eam Artem tractassent; nec immerito *MORANDUS*, quum de *PETITO* Minore scriberet, illum Chirurgiæ *BOERHAVIUM* appellat.

w Teoryi Nauką, samém się tylko przystósowaniem różnią (hh). Ztąd też teraz powszechniéy wyciągaią po *zupełnym Lekarzu* znaiomości gruntownéy w Chirurgii, a po *doskonałym Chirurgu* na wzaiem dokładnéy wiadomości Nauk Medycyny (ii) aby byli prawdziwie użytecznymi cierpiącéy Ludzkości.

(hh) *PORTAL Histoire de l' Anat. & de la Chirurgie, contenant l' origine & les progrés de ces Sciences. Tom. I. p. 36.* Ces deux Sciences sont en effet unies par leur essence; les maladies externes sont les mêmes que les internes, elles ne different que par leur siége, car elles ont la même cause, & mêmes terminaisons; elles présentent donc les mêmes indications; & ce n' est que dans la pratique qu' on trouve quelques differences. = *GIRODAT, Recherhes Crit. & Hist: Sur l' origine. & sur les divers etats & sur les progrés de la Chir: en France. Tom: I. p. 17.* La Médecine & la Chirurgie n' etoient, pour ainsi dire, que deux branches qut sortoient de la même tige ou plutôt c' etoient deux Noms differens du même Art. La Chirurgie n' etoit qu' une Médecine plus étendue; car les Chirurgiens joignoient aux remedes internes les secours de la main.

(ii) Kto gruntownie Nauki Chirurgiczne z biegłością w Medycynie w sobie łączy, ten, iak użytecznym się staie, niechay, prócz HIPPOKRATESA spółcześni nam znakomici Nauką i doświadczeniem Mężowie Dowodem będą: P. RYCHTER w Akademii Giettyngskiéy, P. PLENCK w Akademii Wiedeńskiéy, i P. KALLISEN w Koppenhagskiéy, Chirurgii Professorowie: Sławni ci Mężowie, których usilnéy pracy i szczególnym talentóm wielki wzrost Chirurgii w Wieku teraźnieyszym winniśmy, nie byliby przyłożyli się tak szczęśliwie do wydoskonalenia Dziełami swoiemi téy Nauki gdyby, oboiéy oraz nie posiadali Medycyny; Co samo bydź by za przykład wszystkim Chirurgóm powinno. Jakoż Uczone Towarzystwo z chwałą w znaiomém peryodyczném swém Pismie, przy oddaniu sprawiedliwości Wybornemu Dziełu P. RYCHTERA to potwierdza: Der Wundarzt ohne Arzt zugleich zu seyn, ein Halbding ist. BIBLIOTHECKE der neuesten Medicinisch-Chirurgischen Literatur. Wien. 1789. I. Theil. I. St: p. 97. Podobnież inne pisma teraźnieyszego oświeconego

Taka więc zupełna Nauka, złączoną oraz będąc z dobremi obyczaiami, i potrzebnemi przymiotami serca, uczyni na ów czas prawdziwie użytecznego dla Ludzkości Chirurga; bo, niechby Sztuka Goienia tak była zbawienną, iak tylko bydź może, i iest w rzeczy saméy, ieżeli wykonywaiący Operacye Chirurgiczne bez przyzwoitego usposobienia umysłu, i potrzebnych obyczaiów, okaże się oboiętnym na to czyli trupa kraie

---

Wieku toż pospolicie poświadczaią, a szczególniéy co się tycze Woyskowéy Chirurgii i Medycyny, iako to n. p. — = SYSTEM der WUNDARZNEYKUNST für Feldwundärzte welchen auch, die Grundsätze der Medicinischen Kriegspolizey und Medicinischen Kriegsrechts enthält. Einteilung p. 3. 4. Chirurgie und Medicin sind mit einander so eng verbunden, dass man der Natur Gewalt anthut, wenn man sie von einander ganz abzusondern und zu trennen unternihmt. Viele innerliche Krankheiten bedürfen äusserlicher Mittel und Operationen und die wenigstens äusserliche Krankheiten können glücklich geheilt werden, wenn man nicht zugleich durch innerlich gegebene Arzneymittel, oder wenigstens durch eine nach den Grundsätzen der Medicin eingerichtete Diät das Beste des Kranken besorgt. . . . Ein unnachlässliches Eefordernisß aber ist es, daß der Arzt, welcher sich mit Heilung innerlicher Krankheiten beschäftigt, so viel wenigstens von der Chirurgie verstehe, daß er, wenn auch nicht selbst sie ausüben, doch, die Fälle, wo Chirurgische Hülfe nöthig ist, unterscheiden, und dem Wundarzt Anleitung geben könne. Eben so ist es nothwendig, daß der Wundarzt so viel Medicinische Kentnisse besitze, als nothwendig ist zur Heilung äuserlicher Krankheiten und ihrer Zufälle, neben den äuserlichen Mitteln, welche er eigentlich anwendet, auch die benöthigten innerlichen Arzneyen verordnen zu können, oder wenigstens zu rechter Zeit die Beyhülfe des Arztes zu suchen. Nach der in den meisten Ländern beym Militaire, wenigstens in Friedenszeiten eingeführte Verfasung, liegt den Feldwundärzten zugleich die Besorgung der innerlichen Krankheiten ob, und sie müssen sich also zu diesem Theil ihrer Berufspflichten, wenn sie dieselben gewissenhaft erfüllen wollen, durch ein nicht bloß oberflächliches sondern gründliches Studium der ganzen Arzneywissenschaft geschickt machen.

ie nożem, czyli czułemu i tkliwemu stworzeniu zbawienną w prawdzie, lecz nader dokuczaiącą zadaie ranę; na ten czas i Sztukę tę, nie mniéy użyteczną, iak szlachetną, uczyni obmierżłą, i siebie okrutnym raczéy i srogim, niż litościwym i ludzkim, w ratowaniu Bliźniego wystawi Pomocnikiem. Czułość więc nie mniéy iest w Praktyce téy Nauki potrzebną, iak zręczność w operacyach, i nie mniéy iest powinnością Chirurga, umieć łagodną i przyiemną swą postawą, i koiącemi słowy, uśmierzać trwożliwość umysłu i uspokaiać boiaźń dla zbliżaiącéy się bolesnéy operacyi, aby się Chory nie lękał; iak iest powinnością umieć ulżyć, cierpienie, i znieść zręcznie i skutecznie dolegliwości przyczynę.

Ponieważ zaś, rzecz ta obszernieyszego potrzebuiąc wyłożenia, dłuższego do mówienia wyciąga czasu, niż iest ten, iaki Obrządkowi Publicznych Posiedzeń Akademickich przepisał zwyczay, dla tego pozwolisz Przezacna Publiczności! na przyszłych da Bóg Posiedzeniach o tém mówić; a na ow czas wyłożę to, na czem *uformowanie* Chirurga *Rozumu*, a na czém *uformowanie* Jego zakładam *Sercá*.

Nad tém się tylko zastanówmy ieszcze nieco, komu też to dotąd, poruczeni byli po większey części w Kraiu naszym, Ludzie nieszczęściem dotknięci a po-

trze-

trzebuiący od Chirurgii ratunku i pomocy. Oto Ludziom bez ćwiczenia, bez pzzyzwoitéy do tego Edukacyi; Ludziom nie czuwaiącym na nic bardziéy, iak na opędzenie swoiego niedostatku, sercom nieczułym, i niewzruszonym na cudzą dolegliwość, nieznaiącym zupełnie słodzących przykre operacye sposobów, którym tkliwe ubolewanie, litościwe spoyźrzenie, pocieszaiące słowa wcale nieznaiomemi były, których nie wprawna ręka nie zmniéyszała, lecz powiększała raczéy boleści Cierpiącemu, a postać sama zabieraiących się do Operacyi, srogim Chorego raziłá postrachem. Serca te dzikie bez znaiomości téy Sztuki, a tém mniéy ieszcze bez innych Nauk iéy na pomocy będących, ważyły się nieszykowną ręką odbywać na oślep, nayważnieysze a oraz nayniebezpiecznieysze operacye, żadnych nie znaiąc Teoryi prawideł, dopieroż dziś tak wydoskonalonych narzędzi, i wynaleziónych do ratowania sposobów. Nie dziw więc, że popełniali większe omyłki, niż omyłki poczynaiących Chirurgią; a tak nie znaiąc swych błędów, ani mogąc zastanawiać się nad niemi, poprawiać ich nie mogli; ale powtarzali ie śmiało tylekroć, ile tylko powtórzyé zdarzała im się pora; przez co Sztukę Chirurgii straszną, okropną, a za tém obmierżłą czynili, bo niewiadomym rzeczy swéy umysłem powoduiąc nie wyćwiczoną rękę, kaléczyli z wielkim

patrzących nawet postrachem ciało Chorego, dla którego szczęście było, gdy w ich ręku nie skonał. A mogłoż to bydź inaczéy, kiedy na ten czas Chirurgia była tylko czémsiś przydatkowém do Balwierstwa, i kiedy w całym Kraiu nie było żadnego mieysca doskonalenia się tak w Chirurgii iak i w Medycynie. Ztąd też to podobno poszło, że Kray nasz zapełnianym bywał tylą rozmáitych Empiryków (kk), którzy z innych Kra-

(kk) *STEPH: BLANCARDI Lexicon Med: tripartitum, c. add. JAC. FRID: JSENFLAMM: Lipsiæ.* 1777. *p.* 465. Empirici, sunt Medici, qui in curandis morbis experimentis solummodo contenti sunt, neglecta ratione. Hoc nomine etiam Circumforanei & Medicastri donantur.
= WOLFGANGS THOMAS RAUEN, der Arzneywissenschaft Doctors, Ulmischen Stadt- und Lands-Physikus: Gedanken von dem Nutzen und der Nothwendigkeit einer medicinischen Policeyordnung in einem Staat. Ulm. 1764. Die Gesundheit ist das gröste Geschenk, welches der Mensch, neben seynem Leben, von seinem Schöpfer hat. Er ist daher verbunden, selbige auf alle Weise zu erhalten: . . . . Es gehöret aber zu der Vorsorge für die Gesundheit derer Mitbürger sehr vieles, wenn man bedenket, auf wie vielerley Art selbige sowohl, als das Leben derer Menschen, theils von Ihnen selbst, theils durch andere, in Gefahr gesetzet wird. Es ist also nothwendig, daß in einem Staat geschickte Arzneygelehrte, Apothecker, Wundärzte und Hebammen bestellet werden, welche für die Gesundheit derer Bürger sorgen und wachen, und daß diese ihre Schuldigkeit thun, gute Aufsicht gehalten wird, indem auch grobe Fehler keineswegs ungestrafet bleiben. . . . So nothwendig aber diese in einem Staat sind, so schädlich sind alle Arten von Leuten, welche sich in die Ausübung der Arzneywissenschaft mischen, ohne die erforderliche Unterweisung und Geschicklichkeit dazu zu haben. Hieher gehören nun sowohl Apothecker, Barbierer und Bader, welche die Schrancken ihrer eigenen Kunst überschreiten, als auch alle Versuchärzte und Charlatans, . . . Juden, Marktschreyer, Landfahrer, Schlangenfanger, Quacksalber, Theriackskrämer, angebliche Materialisten, Seiltänzer, Taschenspieler, Feuerfresser, Wasserspeyer, Scharfrichter, Kleemeister, Anstrei-

Kraiów, gdzie Rząd czuyne na to maiąc oko, wymaga (ll)

F 2 ró-

cher, Zigeuner, alte Weiber und Betteln, welche sich zwar an allen Orten finden und grosses Zutrauen und Glauben finden &c.

= *BACO de VERULAM: de Augment: Scientiar: Lib. IV. cap. II. p.* 248. 249. Quin ea est hominum infirmitas & credulitas, ut sæpenumero Agyrtam aut Sagam, docto Medico anteponant. . . Morbi enim tædia, vitæ dulcedo, spei fallacia, & amicorum commendatio efficiunt, ut homines facile in Medicis qualibuscunque fiduciam collocent.

= *JOAN: BOHNN Prof: Lips: De Officio Medici Clinici & Forensis. 1704. cap: 3. de Empiricis p. 31.*

= *TYSSOTA Rada dla Pospólstwa k. 292. Rozdział XXXV. o Szarletanach, czyli oszustach lekowych, i o udaiących się za Lekarzów.*

= JOH. HEINRICH RAHN. Medic. Doct. Gemeinnützіges Medicinisches Magazin für Leser aus allen Ständen, und zum Besten einer Privat-Anstalt für Arme Kranken. Zürich 1782. p. 89. Die Menge der Aerzte, oder wenigstens derjenigen, die sich in allen Ständen dafür ausgeben, schadet endlich der Bevölckerung vielleicht mehr, als alle Krankheiten zusammen genommen, sagt der englische Zuschauer. &c. *Item p. 348. 349.* Man könnte ein ganzes Buch schreiben, wenn man alle Bemerkungen, die während diesem unsinnigen Auftritt gemacht worden sind; alle Ränke und Kunstgriffe dieses Charlatans; die Zerlegung seiner Mordmittel, (denn den Namen Arzneyen verdienen sie nicht) und die schlimmen Folgen davon auf die Moralität, auf den Geldbeutel, und auf die Gesundheit des Volcks, dem Publikum vorlegen wollte. Man schweigt aber lieber, und bittet mit dem bekannten Versmacher die Obrigkeiten:

" Vos, quibus Imperium est, qui Mundi fraena tenetis,
" Ne tantum tolerate nefas! hanc tollite pestem!
" Consulite Humano Generi! quot nocte dieque
" Horum Carnificum culpa mittuntur ad Orcum?
" Vel perfecte Artem discant, vel non medeantur.
" Nam si aliæ peccant Artes, tolerabile certe est:
" Hæc vero, nisi sit perfecta, est plena pericli,
" Et sævit tanquam occulta & domestica pestis."

(ll) Czuła troskliwość o Zdrowie Mieszkańców, iaką już niektóre z Kommissyy Cywilno-Woyskowych Porządkowych okazały przesyłaiąc Osoby Praktyką Medycyny i Chirurgii w ich Po-

równie po Medykach iak i Chirurgach potrzebnéy w ich Sztuce doskonałości, spływali do naszego; bo w nim, nietylko nie zawodny znaydowali przytułek, ale i pewne powodzenie. Ci iak wielki czynili uszczerbek Ludności, iak zmnieyszali szacunek tych tak zbawiennych Nauk i na nich gruntownie znaiących się Mężów, każdy rozsądnie uważający to widzieć może; bo czyliż nie zdarzało się częstokroć, że to, co z osobistéy tych Empiryków nieumieiętności wynikało, za wadę saméyże tey Nauki brano? Ci to, i do tych czas upowszechnieniu, wzrostowi i przyzwoitemu szacunkowi Nauki Chirurgicznéy i Lekarskiéy w Szkołach Kraiowych dawanéy szkodzić usiłuią, a tę pozorną rozsiewaiąc przyczynę, umacniaią uprzedzenie w Publiczności: że nikt w Chirurgii ani w Medycynie doskonalić się nie może; tylko w cudzych Kraiach, iak gdyby tylko, samo po Cudzych Kraiach ieżdżenie, i nawet w nich bawienie, iuż przez się wydoskonaliło Chirurga lub Medyka; a nie raczéy ciągła każdego osobista pilność, i nie przerwana usilność gruntownego wszystkich zasad tych Nauk poznania, głębokie onychże rozważanie, a naywięcéy ów Duch Obserwacyi, o-

wa

---

wiatach się bawiące, do Examinu Szkoły Głównéy, godna iest uwielbienia Publicznego.

wa trafność w sądzeniu i stosunku; a nie raczéy dokładna znaiomość iuż to klimatu i konstytucyi Współ-mieszkańców, iuż sposobu ich życia i pracy, iuż zdrowości lub niezdrowości Mieszkania, Pokarmów, Wody i Powietrza, rozmaitości nałogów (mm), iuż natury Chorób powszechniéy w Kraiu panuiących; (nn) iuż na koniec Kraiowych Roślin, które Opatrzność uszkodzonym na zdrowiu każdéy Ziemi Mieszkańcóm za nay-stó-

(mm) *HIPPOCRATIS. Medicorum omnium facile PRINCIPIS, Opera omnia, cum Annotationibus ANUTI FOESII. Francofurti.* 1624. *Sect. III.* Qui Artem Medicam recta investigatione consequi volet, is primum quidem Anni tempora in considerationem adhibere debet, quod horum quidque possit. . . . deinde vero ventos tum calidos, tum frigidos, præcipue quidem eos, qui omnium sunt communes, ac deinceps eos, qui cuique regioni sunt familiares. Quin etiam aquarum facultates animo reputare oportet. . . . Terra etiam ipsa inspicienda, nudane sit & aquis careat, an densa & irrigua, & an cavo loco sita, & æstuoso, an vero sublimi & frigido. Hominum quoque victus ratio, quanam maxime delectentur, inspicienda, an potui & cibis, & otio dediti, an exercitationibus & laboribus gaudeant, & an edaces siut, & a potu sibi temperent. Et ex his singula reputare oportet &c.
= *Lib. III. Aphorismo III.* Morborum alii ad alia (tempora) bene aut male se habeant: & ætates quædam ad tempora, &regiones & victus.

(nn) *GERARDI van SWIETEN Commentaria in Aphorism. HERMANNI BOERHAVE. Morbi Epidemici. Aph.* 1404. Vere Magnus in Arte nostra *SYDENHAMIUS* sæpius hoc inculcat, ut semper attenti sint Medici ad Constitutionem Epidemicam, quæ regnat, dum alios etiam Morbos curant. *Idem Aphoris.* 13. Hinc non est bonus Medicus, qui tantum notat Phænomena, sed qui illa ponderat, & quæ ex illis necessario sequuntur, determinat.

stósownieysze do ich konstytucyi Lekarstwo dobroczynnie udziela.

Nie przeczę ia temu, iakoby zwiedzanie sławnieyszych Akademiy Obcych Kraiów, poznanie sposobów w nich leczenia, tudzież nowych wynalazków, narzędzi i sposobów Chirurgicznych, urządzenia Szpitalów i tylu innych ważnych w tym celu okoliczności, wielkiego nie miały rzucać światła na Chirurga i Medyka, ale to wtedy dopiero, gdy ten iuż dostatecznie usposobiony w téy Nauce, i do czynienia własnych w niéy obserwacyy zdatny i nawykły wyieżdża; lecz daleki iestem od tych mniemań, iakoby, albo każdy, który tylko za Granicą bądź naysławnieysze Akademie zwiedzał, iuż przeto samo był doskonałym; albo że nikt w Kraiowéy swéy Szkole (oo) doskonalić się nie może; bo, (i wtém nigdy nie zmienię przekonania moiego) iako doskonałość w innych Umieiętnościach, tak i w Lékarskich iest naywięcéy skutkiem osobistéy a téy ciągłéy i usilnéy pracy, i owego Ducha rozbiorowéy i stó-

(oo) Gdyby tak inne mniemały Narody, aniby Holandya owego Wielkiego BOERHAWA Wskrzesiciela prawie całéy Lékarskiéy Nauki; aniby Anglia nie wydała Sławnego SYDENHAMA owego to naydokładnieyszego Badacza Natury, którego powszechnym głosem HIPOKRATEM *Brytanii* nazywamy; którzy atoli żadnego obcego nie zwiedziwszy Kraiu, do tak wielkiego doskonałości Nauk Lékarskich stopnia doszli.

stósunkowéy Obserwacyi. Są iuż i u nas Szpitale: mieysca do takich obserwacyy zdatne, są do tego potrzebne przygotowania, a nadewszystko iest u nas równie łatwa dla umieiących ięzyki (pp) kommunikacya obcych Klassycznych w téy Nauce Autorów, do nabycia potrzebnych w téy mierze świateł, od Ustanowionéy przez Naród Zwierzchności urządzona.

Dzięki zawsze będą Panowaniu Nayiaśnieyszego STANISŁAWA AUGUSTA, Który iak we wszystkich innych okolicznościach Wielką Swą Mądrość, tak w tey Swą Oycowską o Zdrowie Wszystkich Czułość pokazał. JEGO Panowaniu winniśmy, że Prześwietna Kommissya nad Edukacyą Narodową, założyła Szkołę Chirurgiczną, i wskrzesiła Naukę Lekarską, przez co dała sposobność Rodakóm na łonie Oyczyzny doskonalenia się w tych tak potrzebnych Umieiętnościach, dla których nabycia z wielkim kosztem i długim czasem, Obce Kraie zwiedzać potrzeba było. Ażeby zaś wszędzie po Kraiu dobrzy znaydowali się Chirurdzy,

Tro-

(pp) Z przepisu Prześwietnéy Kommissyi Edukacyi Narodowéy, uczą po wszystkich Kraiu całego Szkołach, oprócz Łaciny, Języków Francuzkiego i Niemieckiego, Grecki zaś Język w Szkole Główněy dawanym iest; ma więc każdy podany iuż sposób uczenia się tych wszystkich, albo niektórych z tych Języków, a zatem rozumienia Xiąg Chirurgicznych i Medycznych, w którymkol wiek z namienionych Języków wydanych.

Troskliwa KRÓLA Naszego Przezorność nakazała, aby, iako iuż wyżéy wspomniałem, ze wszystkich Kraiu całego Miast Królewskich Młodzież w celu ćwiczenia się w Sztuce Chirurgicznéy, do Szkół Głównych przesyłana była.

Niechcę ia się tu rozszerzać nad tem, ile w czasie korzystać z tego będzie, potrzebna Kraiowi Naszemu Ludność, i udręczona nieszczęśliwemi na zdrowiu przypadkami Ludzkość, iaką korzyść, Narodowi całemu mogłaby przynieść pożądana między Medyko-Chirurgami po całém Kraiu i Szkołami Głównémi korrespondencya, którąby nauczała nas o Naturze Powietrza różnych Królestwa Polskiego Prowincyy, o zdrowości lub niezdrowości rozmaitych żywności pospolicíéy w nich używanych, o Roślinach wszelkiego rodzaiu, o Chorobach panuiących i tym podobnych; przez co by im skuteczniéy i łatwiéy zaradzić można, a to stósownemi do Klimatu, do sposobu życia, i innych szczególnych względów, sposobami.

Tym tylko kończę: że cała Powszechność, a co naypewniéy, Sprawiedliwa Potomność wyzna; że Panowaniu Nayiaśnieyszego STANISŁAWA AUGUSTA, winien iest Naród Polski, te Trzy naywiększéy wagi Dobrodzieystwa: OŚWIECENIE, RZĄD, i ZDROWIE.